

ISSN 2181-9599

Doi Journal 10.26739/2181-9599

ЎТМИШГА НАЗАР

МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР

LOOK TO THE PAST

SPECIAL ISSUE

ТОШКЕНТ-2021

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

«Ўтмишга назар» илмий журнали тахририй маслаҳат кенгаши
редакционный совет научного журнала «Взгляд в прошлое»
Editorial board of the scientific journal Looking into the past

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари
университети

Зияева Доно Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори, Телави
давлат университети, Грузия

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Агзамова Гулчехра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори, Телави
давлат университети, Грузия

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети, Қозоғистон

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент кимё - технология институти

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Рахмонкулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон Миллий университети

Гоффоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат университети

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қарши муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Теймураз Ахалмосулишвили
профессор, Телави давлат
университети, Грузия

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Республикаси
Фанлар академияси

Джоробекова Айнура Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Дипломатия академияси,
Қозоғистон Республикаси

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент
Азербайджон давлат
иқтисодиёт университети

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Саипова Камола Давляталиевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Расулов Абдуллажон Нуриддинович
тарих фанлари доктори, профессор
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор
Россия ФА, Санкт-Петербург
Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор
Давлат тарихи институти, Қозоғистон

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор
Ал-Фаробий номидаги Қозоғистон
Миллий университети, Қозоғистон

Хайдаров Муродилла Махмуталиевич
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон миллий университети

Алиева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон давлат университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Доғистон мустақил университети

Талапов Бахриддин Алижанович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Наманган давлат университети

Одилов Абдор Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

МУНДАРИЖА / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

1. Абира Амановна Ҳусейнова АЁЛЛАРНИНГ ЖАМИЯТ ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ҲАЁТИДАГИ ЎРНИ.....	5
2. Дилором Бобожонова ХОТИН-ҚИЗЛАРНИНГ ЁШЛАР МАЪНАВИЯТИНИ ЮКСАЛТИРИШ, ИЛМ-ФАН ТАРАҚҚИЁТИ ВА ИННОВАЦИОН РИВОЖЛАНИШГА ҚЎШГАН ҲИССАСИ.....	13
3. Сайпулла Нарзуллаевич Турсунов XX АСР БОШЛАРИДА СУРХОН ВОҲАСИДА СУҒОРИШ ТИЗИМИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ.....	23
4. Шокир Сафарович Гаффоров РОССИЯ ИМПЕРИЯСИНИНГ ТУРКИСТОНДА АМАЛГА ОШИРГАН АҲОЛИНИ КЎЧИРИШ СИЁСАТИ (XIX асрнинг иккинчи ярми ва XX асрнинг бошлари).....	30
5. Қобулжон Махамаджанович Насритдинов МАРКАЗИЙ ФАРҒОНА ЕРЛАРИНИНГ СУҒОРИЛИШ ТАРИХИДАН.....	38
6. Анвар Яхшиев ЮНОН-БАКТРИЯ ПОДШОЛИГИДА ҲУКМРОНЛИК ҚИЛГАН СУЛОЛАЛАР.....	43
7. Дилбар Тўраевна Абдурасулова МУСТАМЛАКАЧИЛИК ДАВРИДА ЖИЗЗАХ ШАҲРИДА ХАЛҚ ТАЪЛИМИ АҲВОЛИ.....	53
8. Шахрух Раупович Абдурасилов ЎРТА АСРЛАРДА ТОШКЕНТНИНГ ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ВА ЭТНИК ТАРИХИ.....	58
9. Анваржон Орифжонович Алиев ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ ЭЛЕКТРОН ҲУКУМАТ ТИЗИМИНИНГ ФАОЛИЯТИ ДОИРАСИДА ЭЛЕКТРОН АРХИВНИ ЯРАТИШ КОНЦЕПЦИЯСИ ВА УСУЛЛАРИ.....	65
10. Икром Нематович Жўраев ҚАДИМГИ ХОРАЗМ ҲУДУДЛАРИДА ЮЗ БЕРГАН ЭТНОГЕНЕТИК ЖАРАЁНЛАРНИНГ АРХЕОЛОГИК МАНБАЛАРДА АКС ЭТИШИ.....	74
11. Bobirjon Izzatullayevich Izzatullayev МАРКАЗИЙ ОСИЙОДА АҚШ STRATEGIK KOMMUNIKATSIYA SOHALARI.....	81
12. Shuxrat Suvonovich Norov O'ZBEKISTONDA MAHALLIY HOKIMIYAT ORGANLARI FAOLIYATIGA ASOSLANGAN HOLDA BANDLIKNI TA'MINLASHDA YOSHLARGA OID DAVLAT SIYOSATINING TARIXIY TAJRIBASI (NAVOIY VILOYATI ARXIV MATERIALLARI ASOSIDA).....	88
13. Go'zal Qodirovna Razzakova ВОҲА ТҶЙ МАРОСИМЛАРИДА ХАЛФАЧИЛИКНИНГ ЎРНИ.....	96

14. Лайло Кушманова ҚУРАМАЛАРНИНГ БУГУНГИ КУНДАГИ ЭТНИК ИЖТИМОЙИ ВА ЭТНОМАДАНИЙ ҲАЁТИ.....	103
15. Shahzod Sayfiddin o'gli Luhmonov ISLOM HAMKORLIK TASHKILOTINING TURLI MINTAQUALARDA OLIB BORAYOTGAN FAOLIYATINING USTUVOR YO'NALISHLARI XUSUSIDA.....	111
16. Анвар Сайпуллаевич Турсунов МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИ ШАҲАРЛАРИНИНГ ИЖТИМОЙИ-МАДАНИЙ ТАРАҚҚИЁТИ.....	118
17. Икромжон Ибрагимович Умаров ҚАДИМГИ БАҚТРИЯ ТАРИХИЙ МАНБАЛАР АСОСИДА.....	123
18. Асадулло Олимжон ўғли Ҳасанов ФАРҒОНАНИНГ БИРИНЧИ ГУБЕРНАТОРИ.....	133
19. Aziza Marksova Aminova QIZILQUM MARKAZIDAGI TOSH SHANARCHA.....	139
ИНТЕРВЬЮ ВА СУҲБАТЛАР РУКНИ (ОҒЗАКИ ТАРИХ)	
20. Бехруз Сайфуллаев ЎЗБЕКИСТОН ВА ҲИНДИСТОН: ИККИ ТОМОНЛАМА МАНФААТЛИ, АЗАЛИЙ ДЎСТЛИК ВА ИШОНЧ АСОСИДА МУСТАҲҚАМЛАНГАН МУНОСАБАТЛАР.....	143

ЎТМИШГА НАЗАР ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ LOOK TO THE PAST

Икромжон Ибрагимович Умаров,
Термиз Давлат университети
Жаҳон тарихи кафедраси
мустақил илмий тадқиқотчиси
lochun-umarov@mail.ru

ҚАДИМГИ БАКТРИЯ ТАРИХИЙ МАНБАЛАР АСОСИДА

For citation: Ikromjon I. Umarov, ANCIENT BACTRIA BASED ON HISTORICAL SOURCES. Look to the past. Special issue, pp. 123-132

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9599-2021-SI-17>

АННОТАЦИЯ

Ўзбек давлатчилигининг шаклланишида қадимги Бактриянинг ўрни жуда каттадир. Бу ўлка илк шаҳарсозлик, давлатчилик асослари вужудга келган жой ҳисобланади. Қадимдан Бактрияда хунармандчилик, савдо-сотиқ, маданият раванқ топган бўлиб, ханузга қадар жаҳон илмий жамоатчилигининг диққатини ўзига жалб этиб келмоқда. Ушбу мақолада юнон-рим манбалари асосида Қадимги Бактрия тарихи, унинг аҳолиси, шаҳарлари ва тарихий вилоятлари ҳақида маълумот берилади.

Калит сўзлар: Бактрия, Зороастр, Нин, Семирамида, Геродот, Александр, Узундара, Тангидевон, Хоризэн, Парейтака, Бубакена, массагет.

Икромжон Ибрагимович Умаров,
Научный соискатель кафедры Всемирной истории
Термезского государственного университета

ДРЕВНЯЯ БАКТРИЯ НА ОСНОВЕ ИСТОРИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ

АННОТАЦИЯ

Роль древней Бактрии в становлении узбекской государственности очень велика. Эта страна – место, где формировались основы градостроительства и государственности. С древних времен в Бактрии процветали ремесла, торговля и культура и до сих пор привлекают внимание мировой научной общественности. В данной статье представлена информация об истории Древней Бактрии, ее население, городов и исторических областей на основе греко-римских источников.

Ключевые слова: Бактрия, Зороастр, Нин, Семирамида, Геродот, Александр, Узундара, Тангидевон, Хоризэн, Парейтака, Бубакена, массагет.

Ikrromjon I. Umarov,
Independent researcher of
the Department of World History
Termez State University

ANCIENT BACTRIA BASED ON HISTORICAL SOURCES

ABSTRACT

The role of ancient Bactria in the formation of the Uzbek statehood is very great. This country is the place where the foundations of urban planning and statehood were formed. Crafts, trade and culture flourished in Bactria since ancient times and still attract the attention of the world scientific community. This article provides information about the history of Ancient Bactria, its population, cities and historical regions based on Greco-Roman sources.

Index Terms: Baktria, Zoroaster, Nin, Semiramida, Herodotus, Alexander, Uzundara, Tangidevon, Horien, Paraitaka, Bubaken, massaget.

1. Долзарблиги:

Жаҳон тамаддунининг кўхна бешикларидан бири бўлган Сурхон воҳаси қадимда Бактрия подшолиги таркибида бўлган. Бу юрт Ўрта Осиёдаги дастлабки шаҳарсозлик анъаналари ва қадимги давлатчилик асослари барпо этилган жойдир. Тарихий манбаларда Қадимги Бактриянинг аҳолиси, тарихий вилоятлари, шаҳарлари ва бойлиги ҳақида кўплаб маълумотлар келтирилади. Шу боис Қадимги Бактрия тарихи ва унинг ёдгорликлари доимий равишда жаҳон илмий жамоатчилигининг диққат марказида турибди. Бу эса, ушбу мавзунинг долзарб эканлигини кўрсатади.

2. Методлар ва ўрганилганлик даражаси:

Ушбу мақола тарихийлик, қиёсий-таҳлил ва ҳудудий ёндошувлар сингари тарихий методлар асосида ўрганилди. Унда юнон-рим тарихчиларининг қадимги Бактрия ҳақида келтириб ўтган маълумотлари таҳлил қилинади.

Қадимги Бактрия тарихи ва унинг ёдгорликларини ўрганиш XIX асрда, Европа олимлари томонидан бошланган эди. Жумладан, Бактрия шаҳарларининг жойлашуви ва маъноси хусусида австриялик олим В.Томашекнинг тадқиқотлари диққатга сазовордир. XX аср иккинчи ярмида Қадимги Бактрия бўйича европалик олимлардан В.Тарн, П.Бернар, И.Маркварт, Д.Шлюмберже ва бошқалар тадқиқот ишларини олиб бордилар. Бу соҳада иш олиб борган рус ва совет олимларидан – М.Массон, В.Массон, В.Струве, С.П.Толстов, К.Тревер, М.Дьяконов, Б.Ставицкий, Б.Ғафуров, В.Лившиц сингари тадқиқотчиларни кўрсатишимиз мумкин. Ўзбекистон олимларидан Г.Пугаченкова, А.Асқаров, Э.Ртвеладзе, А.Сагдуллаев, Л.Альбаум, Ш.Шайдуллаев каби олимлар Шимолий Бактрияда шаҳарлар ва давлатчилик билан боғлиқ муаммоларни тадқиқ этишган.

3. Тадқиқот натижалари:

Ҳозирги Сурхондарё вилояти ҳудуди қадимги Бактрия таркибида бўлган. Географик жиҳатдан Бактрия шимолда Ҳисор, шарқда Помир, жанубда Ҳиндикуш тоғлари ва ғарбда Мурғоб дарёси оралиғидаги тарихий ўлка ҳисобланади. Сиёсий маркази қадимги Бактра (ҳозирги Балх) шаҳри бўлган.

Бактрия турли манбаларда турлича аталган. Энг қадимги ёзма манба – «Авесто»нинг Видевдат китобида Ахурамазда томонидан яратилган 16 та мамлакатдан тўртинчи бўлиб, туғлари баланд кўтарилган гўзал мамлакат Бахди (авесточа *Vāxδīm sgrām əgəδβō. drafšam*) яратилганлиги айтилади. Беҳистон битикларида бу ўлка Бактриш, юнон-рим манбаларида Бактриана Βακτριανή номи билан тилга олинади.

Квинт Курций Руфнинг айтишича, Бактриянинг пойтахти Бактра бўлган. Шаҳар Парапамис тоғлари этагида жойлашган. Унинг деворлари тагидан Бактра дарёси оқиб ўтади. Мазкур дарё шаҳар ва вилоятга ном берган [1]. Арриан эса Бактрадан ташқари Зариаспа деган шаҳар номини ҳам тилга олади. У Александр Македонскийнинг қароргоҳи бўлган [2].

Юнон географ Страбон бу масалага янада аниқлик киритади. Унинг ёзишича, шаҳар яна Зарияспа номи билан ҳам аталиб, унинг ёнидан Бактрия дарёси оқиб ўтади [3]

Милодий IV асрдан бошлаб Бактрия номи тарихий манбаларда деярли учрамайдиган бўлди. Унинг ўрнида Тохаристон номи қўлланила бошланди. Шундай бўлса-да, бу юрт маҳаллий аҳоли томонидан Бахтарзамин (Бохторзамин, яъни «Бахтар ери, юрти») деб аталган. Мазкур ном «Темур тузуклари»да ҳам қайд этилади [4].

Бактрия бир қанча дарё воҳаларидаги бешта вилоятларни бирлаштирган. Булар: Сурхон, Балхоб, Кофирниҳон, Вахш, Кўкча-Қундуз воҳаларидир. Сурхон воҳасининг маркази Қизилтепа бўлган [5]. Ҳозирги пайтда Бактрия ҳудудидан милоддан аввалги I минг йилликнинг биринчи ярмига оид 240 зиёд уй қўрғонлар, шаҳар ва қалъалар топилган. Улардан Кучуктепа, Бешқўтон, Таллашқон, Жондавлат, Бандихон, Бўйрачи, Қизилча, Обишир ва Шўртепа кабилар Сурхон воҳасида жойлашган. Бу ёдгорликлар мудофаа деворлари, истехкомлар билан ўраб олинган, шаҳар қишлоқ ва минора, қалъа, уй-жойлардир. Қадимги аҳолининг деҳқончилик маданияти асосида қадимги Бактриянинг моддий ва маънавий маданияти шаклланди.

Тарихий манбалар қадимги Бактриянинг бой ва фаровон ўлка бўлганлиги, аҳолиси ватанпарвар ва жанговор эканлиги, бу юртда илм-фан тараққий этганлигини кўрсатади. Хусусан, қадимги рим тарихчиси Квинт Курций Руфнинг ёзишича, «Бактриянинг табиати бой ва хилма-хилдир. Айрим жойларда мевали дарахтлар ва узумзорлардан сершарбат мўлкўл ҳосил олинади, минглаб чашмалар бўлиқ ерларни суғоради. Тупроғи юмшоқ жойларга буғдой экилади, қолган ерлар яйловга қолдирилади... Тупроғи ҳосилдор ерларда одамлар ва отлар кўп бўлади» [6].

Милоддан аввалги VIII-VI асрлар Қадимги Бактрия давлатининг ривожланган даври бўлиб, бу давлатнинг ҳудуди Мурғоб воҳаси, Ҳиндиқуш тизмаси, Бадахшон, Нурота тизмаси ва Бухоро воҳасига бориб тақалган бўлиши мумкин. Қадимги Бактриянинг бойликлари кўшни давлатларнинг тажовузига сабабчи бўлган. Бу воқеалар қадимги юнон-рим манбаларида ҳам ўз аксини топган.

Тарихий манбалардан маълум бўлишича, Қадимги Бактрия ерларини босиб олиш учун ҳаракат қилиб кўрган илк давлат Оссурия подшолиги бўлган. Милоддан аввалги V-IV асрларда форс шоҳлари саройида ишлаган юнон тарихчиси Ктесийнинг «Персика» («Persika») номли асарида Оссурия подшоси Ниннинг Бактрияга юриши ҳақидаги ҳикоясида Зороастр исми Бактрия ҳукмдори тилга олинади. Албатта Ктесийнинг ҳикояси бизгача етиб келган эмас. У бошқа юнон муаллифларининг асарлари орқали бизга маълум.

Ниннинг Бактрияга юриши тўртта муаллифнинг асарида ёритилади. Диодорнинг парчасида Бактрияда (Baktrianē) ҳукмронлик қилган Оксиарт (Oxyártēs) деб аталади. Қўлёзмаларда бу исм яна Exaórtēs, ho Xaórtēs, ho Zaórtēs шаклларида қайд этилади. Oxyartēs исми тикланган. Аммо айрим олимлар Диодорда Zōróastrēs номини тиклайдилар [7]. Бошқа парчада, яъни, Арнобийда у «бактриялик сеҳргар Зороастр» (magus Zoroastres, Bactrianus) аталади. Кефалионнинг учинчи парчасида «сеҳргар Зороастр, Бактрия шоҳи» деб қайд этилади. Тўғри унинг матни бизгача асл ҳолича эмас, балки Евсевий (арманча таржима) ва Синкелла орқали етиб келган. Евсевийда Zaravastes magus Bactrianorum rex, Синкеллада Zōróastrēs magos дейилган. Тўртинчи парчанинг муаллифи номаълум бўлиб, унда Зороастр ҳақида ҳеч нарса дейилмайди. Фақат «Семирамида Бактрияни босиб олди» деган жумлалар учрайди [8].

Кўриб турганимиздек, Бактрия ҳукмдори Диодорда Оксиарт, Арнобий ва Кефалионда Зороастр номлари билан тилга олинади. Юстинда ҳам Зороастр номи учрайди [9]. Кўпгина тарихчиларнинг фикрича, Ктесийнинг асарида айнан Зороастрнинг исми тилга олинган [10; 11; 12]. С.Якобининг фикрича, Диодор Ктесийнинг тарихини Александр Македонский тарихчиси – Клитархдан олган. Бактриялик Оксиарт – Александр Македонскийнинг қайнотаси бўлиб, кўзга кўринган шахслардан бири эди. Ктесийнинг асаридаги «Бактриялик Зороастр» ўрнига «Бактриялик Оксиарт» (Oxyártēs ho Baktrianós) сўзи Александр

Македонский тарихчиларидан бири томонидан онгли равишда киритилган бўлиши мумкин [13]. Бу масалага куйида тўхталиб ўтамиз.

Ктесийнинг ёзишича, Оссурия подшоси Нин Бобилдан чиқиб, Арманистонга юриш қилади. Арман подшоҳи Барзон қаршилиқ кўрсатиш бефойдалигини тушуниб, совғасаломлар билан унга пешвоз чиқади. Нин унга ҳокимиятини қолдиради. Фақат ўз кўшини учун таъминот ва ёрдамчи кўшин жўнатишини талаб қилади.

Ниннинг иши юришиб кетгач, у бутун Осиёни, Танаисдан то Нилгача бўлган худудларни бўйсундириб олмоқчи бўлди. Шу сабаб Мидияда ўз дўстларидан бирини сатрап қилиб кўйиб юришга чиқди. 17 йил ичида бактрияликлар ва ҳиндлардан бошқа барча халқларнинг ҳукмдорига айланди. У кадусийлар, тапирлар, гирканлар, дербиклар, карманийлар, хоромнийлар (хоразмийлар), борканийлар ва парфянлар ерини эгаллади. Бактрияга бориш қийинлиги ҳамда аҳолиси жуда жангвор эканлигидан бир неча бор муваффақиятсиз уринишлардан сўнг у билан урушни тўхтатиб турди [14].

Ниневияга асос солгач, Нин... Бактриянинг кўп сонли аҳоли ва олиб бўлмас қалъаларга эга эканлигини ҳисобга олиб, ўзига бўйсунган аҳолидан ғоят катта кўшин тўплайди. 210 минг отлиқ аскар ва 1600 та чодир, яхши қуролланган улкан кўшин билан Бактрияга бостириб киради. Бактриядаги йирик шаҳарлар орасида энг каттаси Бақтра бўлиб, Нин уни ололмайди. Бақтрада подшолик қилган Зороастр (бошқа нусхада Оксиарт) қурол кўтаришга қодир 400 минг одамни сафарбар этади. Қаттиқ жангдан сўнг бактрияликлар ғолиб келиб душманни тоғ этагига қадар қувиб боради ва улардан юз мингини қириб ташлайди. Бактрияликларнинг шижоати Нинни довдиратиб қўйди. Аммо у асосий кўшинни ишга солгач, бактрияликлар чекинишади. Бақтра шахри камал қилинади. Қамал узоқ вақт давом этади. Бу орада оссурияликларнинг Бақтрадаги қароргоҳига эркак кийимидаги Семирамида етиб келади ва ҳарбий ҳийла ишлатиш натижасида Бақтранинг олиб бўлмас аркини эгаллайди. Семирамиданинг жасоратига қойил қолган Нин унга ҳурмат бажо келтиради. Кўп ўтмай унга уйланади. Нин Бактрия бойликларини талайди. Шундан сўнг, Семирамида Ҳиндистонга юриш қилади [15].

Бақтранинг оссурияликлар томонидан қамал қилиниши ҳақида милоддан олдинги V аср юнон тарихчи Ксенофонт ҳам хабар беради [16]. Александр Македонскийнинг сафдошлари Белужистонда бўлган вақтларида Семирамиданинг Ҳиндистон юриши ҳақида эшитишган эди [17].

Ниннинг Бактрия уруши ҳақида рим тарихчиси Помпей Трог (Юстиннинг ҳикоясида) ҳам хабар беради [18]. Унда Диодордан фарқли равишда Семирамиданинг номи учрамайди. Бактрия подшоси сифатида Зороастр тилга олинади.

Семирамида (Шаммурама) тарихий шахс. Шамшиадад V вафотидан кейин 816-772 йилларда Оссурия маликаси бўлган. Шуни ҳисобга олиб, оссурияликларнинг Бактрияга юриши милоддан олдинги IX аср охири – VIII аср бошларида содир бўлганлигини тахмин этишимиз мумкин.

Кўпчилик тарихчилар Ктесийнинг ҳикояси асосиз, оссурияликларнинг Бактрияга юриши уйдирма деб ҳисоблайдилар. Аммо уларнинг фикрини инкор этадиган бошқа манбалар ҳам бор. Хусусан, оссур манбаларида лаъл олиб келиш учун қайсидир бир ўлкага жўнатишган жосуснинг юборган хабари бизга қадар етиб келган. Унда айтилишича, жосус тоққа кўтарилиб, лаълни қўлга киритганида мамлакат аҳолиси унга қарши қўзғалган. Шу боис лаълни келтириш учун подшодан кўшин юборишларини сўраган [19].

Таъкидлаш жоизки, қадимда ва ўрта асрлар даврида лаъл (лазурит) қазиб олинadиган марказ Бактрия ўлкаси бўлган. Лаъл Бадахшон тоғларидан олинган. Шундан лаъли Бадахшон номи келиб чиққан. Лаъл бугунги кунда ҳам афғон Бадахшонда қазиб олинади. Бактрия лаъли билан Яқин Шарқ аҳолиси III-II минг йилликлардан буён таниш. XVIII – XVII асрлар оссур манбаларида лаъл ҳақида сўз юритилади. Миср фиръавни Тутанхамон мақбарасида (мил.ав. XIV аср) ҳам Бадахшон лаълидан ишланган безаклар учрайди.

Юқоридагиларни ҳисобга оладиган бўлсак, Ктесийнинг ҳикоясини тўлиғича уйдирма деб ҳисоблаб бўлмайди. Унда Қадимги Бактрия подшолиги, унинг қудрати, бойликлари, ҳукмдори ҳамда оссурияликларнинг юриши тасвирланади.

Қадимги Бактрия ерларини босиб олишга уринган яна бир давлат ахамонийлар Эрони эди. Қадимги рим тарихчиси Помпей Трогнинг хабар беришича, форс шоҳи Кир II бутун Шарқда ўз ҳукмронлигини ўрнатгач, скифлар устига қўшин тортади. Ўша вақтда скифлар ҳукмдори Тамирис (Тўмарис) исмли малика эди. Гарчи аёл бўлса-да, душман ҳужумидан кўркмади. Гарчи Тўмарис душманнинг Окс дарёсидан кечиб ўтишига ҳалақит бериш имкони бўлса-да, уларнинг тинчгина ўтишига йўл берди. Сабаби ўз подшолигида жанг қилиш осонроқ, душман эса енгилган тақдирда чекиниш вақтида дарёдан ўтишга қийналишини ҳисобга олган эди. Кир ўз аскарларини дарёдан ўтказиб, Скифияга маълум масофага кириб боради ва қароргоҳ қуради. Эртаси кун у гўёки кўрқиб қочгандек бўлиб, қароргоҳни тарк этади. Қароргоҳда базм ўтказиш учун етарлича шароб ва егуликлар қолдиради. Бу ҳақда маликага хабар беришганда у ўз ўғлига қўшиннинг учдан бирини бериб душман қароргоҳига жўнатади. Қароргоҳга келган ёш йигит хушёрликни унутиб маишатга берилади ва мастлик скифларни қуролдан олдин мағлуб этади. Бундан хабардор бўлган Кир кечаси келиб қароргоҳдаги ожиз ётган скифларни маликанинг ўғли билан бирга қириб ташлайди. Қўшиннинг каттагина қисми ҳамда ягона ўғлидан ажралган Тўмарис ўғли учун ўч олишга тушади. Ўзини қочаётгандек қилиб кўрсатади ва Кирни бир дарага алдаб киритиб тузукқа туширади. Пистирмадан туриб душманнинг 200000 кишилиқ қўшинини ва шоҳнинг ўзининг ҳам ўлдиради. Бу ғалаба шуниси билан ҳам қизиқки, форсларга даҳшатли мағлубият ҳақида хабар берадиган бирорта хабарчи қолмади. Малика Кирнинг кесилган бошини мешни солишни буюрди ва унга қарата: «сен бир умрга қонга тўймадинг, энди қонга тўй»,- дейди [20].

Қадимги юнон тарихчиси Геродотнинг Кир II нинг ушбу юриши ҳақидаги ҳикояси янада аниқроқ. Унда скиф ўрнида массагет номи тилга олинади. Шунингдек, Кирнинг дарёдан бир кунлик йўл нарига бориб қароргоҳ қурганлигини таъкидлайди [21].

Арман тарихчиси Мовсес Хоренаци Кир II билан тўқнашган массагетларни мазкур номи билан қайд қилади [22]. Византия тарихчиси Феофан Византийскийнинг хабарига кўра, Танаис дарёси шарқидаги турклар қадимда массагетлар деб аталган [23].

Салавкилар давридаги Бобил коҳини Мардук Берос (аққадча исми Бел Уцур, мил. ав. 350-280) шоҳ Кир II нинг «Даха водийси»да ўз ажалини топганлигини ёзади [24]. Зардуштийларнинг муқаддас китоби Авестода даха қабиласи тилга олинади. Ксеркснинг «Девларга қарши битиклар»ида ҳам даха қабиласининг номи учрайди [25]. Рим манбаларида мазкур қабила даха, юнонларда эса даи тарзида қайд этилади. Юнон тарихчиси Арриан Александр Македонскийнинг Сирдарёга юриши вақтида Сирдарё бўйларида яшовчи даи қабиласини тилга олади [26].

Страбон Ўрта Осиёда яшаган қабилалар ҳақида сўз юритар экан, қуйидагиларни ёзади: «Скифларнинг катта қисми Каспий денгизидан бошлаб даилар деб аталади. Ундан шарқда яшайдиганлари эса массагетлар ва саклар деб аталади». Бундан ташқари, Страбон Парфиядаги аршакий шоҳларининг келиб чиқиши хусусида «...Скифлардан бўлган Арсак Окс дарёси бўйида кўчиб юривчи даиларнинг апарн деб аталувчи қабиласи билан бирга Парфияга ҳужум қилди ва уни босиб олди», дейди [27].

Мил. ав. 128-йилда Ўрта Осиёга келган хитой элчиси Чжан Цянь Дахя ўлкасини қайд этади. Унинг ёзишича, Дахя - Довон (Фарғона) дан жануби-ғарбда, Гуй-Шуй (Амударё) дарёсидан жанубда жойлашган [28]. Агар Дахянинг географик ўрнига эътибор берадиган бўлсак, бу ўлка қадимги Бактрия ерларига тўғри келишига амин бўламиз.

Юқорида келтирилган тарихий манбаларга асосланиб, форс шоҳи Кир II ва массагет(даха)лар маликаси Тўмарис ўртасидаги тарихий жанг қадимги Бактрия ерларида, аниқроғи, ҳозирги Сурхондарё вилояти ҳудудида, Кўхитанг тоғининг ғарбий қисмлари, яъни, Тангидевон дараси ҳамда Хомкон атрофларида содир бўлган, деб ҳисоблаш мумкин. Негаки, Кўхитанг тоғида фақат Тангидевондагина йирик кучларни жойлаштириш ҳамда душманни

тузоққа тушириш мумкин эди. Қолаверса, Амударёдаги Келиф кечувидан Хомконгача бўлган масофа бир кунлик йўл бўлган. Эътиборли томони, ушбу воқеалар халқ оғзаки ижодида ҳам ўз аксини топган [29].

Мил.авв. VI аср бошида Бактрия Аҳамонийлар давлати таркибида бўлган. Шу вақтдан бошлаб Бактрия ўлкаси аҳамонийлар салтанатининг бутун сиёсий ҳаётида муҳим роль ўйнай бошлаган. Хусусан, Эсхилнинг «Форслар» трагедиясида бактрия халқи деган ибора тилга олинади. Бу асар Афина театрларида милоддан аввалги 472 йилда сахна асари сифатида ижро этилган. Асарда бактриялик жасур жангчилар Тенагон ва Артам исмлари тилга олинган. Улар милоддан аввалги 480 йилда Саламин жангида ҳалок бўлишдилар ва шу оролда дафн этилдилар [30].

Аҳамонийларнинг Бактриядаги ҳукмронлиги 200 йил давом этган. Милоддан аввалги 334 йилда Македония ҳукмдори Александр Македонский Шарқ мамлакатларини забт этиш учун ҳарбий сафарга чиқади. Юриш давомида аҳамонийлар Эрони таркибида бўлган Кичик Осиё, Фаластин, Сурия, Финикия, Миср, Бобил, Форс, Элам, Парфия сингари ўлкаларни забт этади. Милоддан аввалги 330 йилда у сўнгги аҳамоний Доро III ни таъқиб этиб Бактрияга бостириб киради. Шу даврда Бактрия сатрапи Бесс эди. У ўзининг аҳамонийлар сулоласидан эканлигидан фойдаланиб, Доро III ни хиёнаткорона равишда ўлдиради ҳамда Артаксеркс IV номи билан ўзини шоҳ деб эълон қилади. Юнон манбаларининг хабарига кўра, унинг ҳукмронлиги кўпга бормайди. Александр кўшинлари билан етиб келганлигини эшитган Бесс Бактрани ташлаб Сўғдиёна қочиб кетади. Александр Бактрани эгаллади ва Доро III ни катта иззат-ҳурмат билан дафн этади. Кейин Окс (Амударё) дан ўтиб Бессни қўлга олади.

Александр Македонский милоддан аввалги 329-327 йилларда Ўрта Осиёни забт этиш учун кураш олиб борди. Унга қарши маҳаллий бактрияликлар ва сўғдийлар шиддатли қаршилиқ кўрсатдилар. Озодлик урушига жасур саркарда Спитамен бошчилик қилди. Милоддан аввалги 328 йилнинг кузида Спитамен ҳалок бўлгач, Александр Македонский Сўғдиёна ва Жанубий Бактриядаги кўзғолонларни бостиришга муваффақ бўлади.

Милоддан аввалги 327 йилнинг баҳорида Александр Ҳиндистонга юриш қилишга қарор қилди. Ундан олдин Шимолий Бактриядаги бўйсундирилмаган вилоятларни забт этишга киришга киришди. Эрта баҳорда у Сўғд қоясига келди. Сабаби, қалъага кўзғолон кўтарган кўпгина сўғдийлар, шу жумладан, бактриялик маҳаллий ҳоким Оксиарт хотини ва кизи билан бирга яширинишган эди. Агар қалъа олинса, сўғдийлар сўнгги бошпанасидан маҳрум бўлишар эди. Шуни ҳисобга олган Александр нима қилиб бўлса ҳам қалъани олишга жазм этди.

Александр қояга келган вақтда у девордан ўтиб бўлмайдиган тик қояни кўрди. Маҳаллий аҳоли узоқ муддатли қамалга мўлжаллаб озуқа ғамлаб кўйган эди. Қалин қор ёғар, бу эса македонларнинг ҳужумини қийинлаштирар, мудофаачиларни мўл-кўл сув билан таъминлар эди. Шунга қарамай, Александр қалъани жанг билан олмоқчи бўлди. Александрнинг таслим бўлиш ҳақидаги таклифини улар кулгу билан қарши олишди. Шунда Александр кимда-ким қояга биринчи бўлиб чиқса 12 талант олтин мукофот олишини, иккинчи бўлиб чиққан иккинчи мукофотни, учинчи бўлган учинчи мукофотни ва шу тартибда олишларини айтди. Охирги чиққан 300 доройи олтин пул миқдорида мукофотни олиши белгиланди. Бу баёнот македонларни янада руҳлантирди. Қамал вақтида қояларда тирмашиб чиқадиган 300 кишини тўплашди. Қояга кўтарилган вақтда улардан 30 киши ҳалок бўлди. Қолганлар саҳар вақти қояга чиқиб қалъани ишғол қилишади. Буни кўрган мудофаачилар таслим бўлишдан ўзга чоралари қолмайди. Асирликка олинганлар орасида аёллар ва болалар кўп эди. Улар орасида Оксиартнинг хотини ва бўй етган қизи – Роксана ҳам бор эди. Александр жангчиларининг айтишича, Доронинг хотинидан кейин Осиёда бунданда гўзал кизни кўришмаган экан. Александр уни кўриб севиб қолади. У Роксанани асира сифатида ҳақорат қилишни истамайди ҳамда унга уйланишга қарор қилади. Бу хабарни эшитган Оксиарт анча руҳланди ва Александрнинг олдига келади. Александр уни яхши кутиб олди ва иззат-ҳурмат кўрсатди [31].

Сўғд қоясининг жойи аниқланмаган. Аммо Сўғдиёна билан чегарадош худудда бўлганлигига қараганда, Кўҳитангтоғ ва Бойсунтоғ тизмалари туташган жойдаги тоғ қалъаларидан бирида жойлашганлигини тахмин қилиш мумкин. 2014 йили Кўҳитангтоғ шимолидаги Узундара кўрғонидан топилган икки дона бронза пайкон учи мил.ав. V-III аср бошларига хослиги аниқланган [32]. Кўрғоннинг табиий жойлашувидан келиб чиқилдиган бўлса, Сўғд қояси Узундара ўрнида бўлганлигини эҳтимолдан қочирмаслик лозим.

Александр Сўғд қоясини эгаллагач, паретакларга қарши юриш қилди. Парейтака – ҳозирги Бойсунтоғ ва Кўҳитангнинг тоғ олди худудлари ҳамда Сурхондарё водийсида жойлашган қадимги ўлка номи [33]. Шу ном билан мазкур худуд аҳолиси (парейтаklar) аталган. Бу ерда олиб бўлмас қалъа бўлиб, уни Хориен қалъаси деб аташган. Аррианда Хориен дейилганда қалъа бошлиғининг исми тушуниланган [34]. Квинт Курций Руфда қалъа номи келтирилмайди, аммо унинг бошлиғи Сисимитр исмли қўмондон бўлганлиги қайд қилинади [35]. Худди шундай маълумот Страбонда ҳам келтирилади [36]. Диодор бу қалъани Аорн деб атаган [37]. Шундан келиб чиқилдиган бўлса, Хориен ва Аорн қалъа номи, Сисимитра эса унинг қўмондони бўлганлигини тушуниш мумкин. Хориен қояси бу илк ўрта асрлар давридаги Аҳарун мулклигининг айнан ўзи бўлиб, Қоратоғдарё дарёси ҳавзасидаги ерлар, яъни ҳозирги Узун ва Сарисий туманларининг тоғли шимолий қисмларини ўз ичига олади.

Александр қояни яхшилаб ўрганиб чиқди. Қоянинг баландлиги 20 стадий (бир юнон стадийси 178 метр), айланаси 60 стадий, ҳамма томондан тик бўлиб, унга фақат биттагина йўл бор эди, у ҳам бўлса тор ва ўтишга ноқулай эди. Қолаверса, қояни чуқур жар ўраб олган эди. Шунга қарамай, Александр уни олишга аҳд қилди. Аскарларни жардан ўтказиш учун тоғдаги баланд арчаларни кесиб, нарвон қилишни буюрди. Кундузи бу ишларга Александрнинг ўзи бошчилик қилар, кечалари тансоқчилари бўлмиш Пердикка, Леоннат ва Лаг ўғли Птолемей уни алмаштиришар эди. Қўшинини учга бўлди, ҳар бири навбати билан ишлар эди. Бутун қўшин ишласа ҳам кунига 20 тирсакдан ортиқ силжишолмаган. Шу тариқа, қоя устига чиқиб, қалъани камондан ўққа тута бошлашгач, Хориен Александр хузурига ўз чопарини жўнатди ва ундан ўз олдига Оксиартни жўнатишни сўради. Оксиарт олдига келиб, Хориенни таслим бўлишга кўндиради. Оксиартнинг сўзларига ишонган Хориен Александрнинг олдига келади ва унга қалъани топширади. Александр уни яхши қабул қилди. Қалъани кўрмоқ мақсадида 500 кишилик аскар билан у ерга кирди. Шундан сўнг Хориенга мазкур қалъани топширади.

Қамал вақтида Александрнинг аскарлари ноқулай об-ҳаво шароитлари (қор, совуқ, кучли шамол) ҳамда озиқ-овқат етишмовчилигидан қийналишган эди. Хориен қалъада тўпланган захирадан икки ойга етадиган озиқ-овқатни Александр аскарларига етказиб берди. Шунда у тўпланган захирадан ўндан бирини ҳам ишлатмаганини маълум қилди. Буни эшитган Александр уни янада ҳурмат қила бошлади. Негаки, Хориен мажбур бўлганидан эмас, балки ихтиёрий равишда қалъани топширган эди.

Бу ишлардан сўнг Александр Бактрияга кетди. Кратер, Полиперхонт, Аттал ва Алкет исмли саркардаларини паретакларга қарши жўнатади. Паретакларга Катан ва Австан бошчилик қилиб, қуролини топширмаган сўнгги паретаклардан эди. Улар ўртасида жуда каттиқ жанг бўлиб ўтди. Катан жангда ҳалок бўлди. Паретаклардан 120 та отлик ва бир ярим минг пиёда ҳалок бўлди. Австанни асирликка олишиб Александрнинг олдига жўнатишди. Шундан кейин Кратер қўшин билан Бактрияга йўл олади. Полиперхонт Бубакена ўлкасини забт этади [38]. Сўнгги тадқиқотларга кўра, бу ўлка Боботоғнинг ҳар икки томонидаги худуд эканлиги аниқланган [39].

Александр Македонскийнинг босқини юртга катта талофат келтирди. Аҳолининг катта қисми қирилиб кетди. Кўпгина шаҳарлар вайрон этилиб, қайта тикланмади. Шунга қарамай, Александр босиб олинган худудларда ўзига таянч пунктларни яратиш ҳамда эллин маданиятини ёйиш мақсадида шаҳарлар барпо эта бошлади. Уларга Юнонистондан кўчириб келтирилган аҳоли билан бир қаторда, юришга ярамай қолган аскарлар ва бошқа аҳоли жойлаштирилади. Македонский қурдирган шаҳарлар Александрия номи билан аталган.

Масалан, Александрия Эсхата (Сирдарё бўйида), Марғиёна Александрияси (Марв), Арея Александрияси (ҳозирги Ҳирот), Оксбўйи Александрияси ва бошқалар. Страбоннинг маълумотига кўра, Александр Бактрия ва Сўғдиёнанинг ўзида 8 та шаҳар қурдирган [40]. Помпей Трогга эса, 7 та шаҳар қурилганлиги қайд этилади [41].

В.М.Массон ва В.А.Ромодиннинг таъкидлашича, Александрия номини олган шаҳарларнинг ҳаммасини ҳам Александр қурдирган эмас. Уларнинг кўпчилиги олдиндан мавжуд бўлган шаҳар ва қўрғонлар эди. Александр шунчаки уларнинг номини ўзгартирган [42]. Бундан кўринадики, Александр Македонский стратегик жиҳатдан муҳим аҳамиятга эга бўлган қўрғонларни сақлаб қолган, уларнинг номини ўзгартириб, ўзига таянч пунктга айлантирган.

4. Хулоса:

Хулоса қиладиган бўлсак, Қадимги Бактрия Ўрта Осиё худудидаги энг қадимги давлат бирлашмаси ҳисобланади. Ёзма ва археологик маълумотларга асосан Қадимги Бактрияда деҳқончилик, хунармандчилик, савдо-сотик, илм-фан ва шаҳарсозлик маданияти юксак даражада тараққий этганлигини кўриш мумкин. Бактрия аҳолиси жуда бой ва ўзига хос маданиятни яратишга эриша олган. Бактриянинг қудрати, бойлиги ва шон-шухрати кўшни ўлкаларга ҳам ёйилган эди. Шу сабаб бу ўлкани босиб олиш учун кўшни давлатларнинг ҳукмдорлари бир неча бор ҳаракат қилиб кўришган. Уларнинг юришлари эса маҳаллий аҳолининг қаттиқ қаршилигига дуч келган.

Албатта, Қадимги Бактрия тарихи ҳақидаги манбалар анча тарқоқ. Лекин улар мазкур давлат тўғрисида тушунча ҳосил қилиш учун етарлидир. Қолаверса, Сурхон воҳасида Ўзбекистон ва чет эл олимлари томонидан ўтказилаётган илмий тадқиқотлар Қадимги Бактрия тарихи бўйича кўпгина янгиликларни кашф этмоқда. Бу эса, ўлка тарихини янада чуқурроқ ўрганиш имкониятини яратиб бермоқда.

Иқтибослар/Сноски/Reference:

1. Руф Квинт Курций. История Александра Македонского. – Москва: Издательство МГУ, 1993. Книга VII, 4, 31. (Rufus Quintus Curtius. History of Alexander the Great. – Moscow: MGU, 1993. VII, 4, 31.)
2. Арриан. Поход Александра. – Москва: МИФ, 1993. книга III, 29, 1; книга IV, 16, 5-6. (Arrianus Flavius. Anabasis Alexandri. – Moscow: MIF, 1993. III, 29, 1; IV, 16, 5-6.)
3. Страбон. География. – Москва: Наука, 1964. Книга XI, 11, 2. (Strabon. Geographica. – Moscow: Nauka, 1964. XI, 11, 2.)
4. Темур тузуклари. Тошкент, 1991. –Б.24. (Temur's code. Tashkent, 1991. –P. 24.)
5. Пугаченкова Г.А., Ртвеладзе Э.В. Северная Бактрия-Тохаристан. Очерки истории и культуры (древность и средневековье). –Ташкент: Фан, 1990. –С. 29. (Pugachenkova G.A., Rtveldze E.V. Northern Bactria-Tokharistan. Essays on history and culture (antiquity and the Middle Ages). – Tashkent: Fan, 1990. –P. 29.)
6. Квинт, книга VII, 4, 26. (Quintus, VII, 4, 26.)
7. Krumbholz. Diodor's assyrische Geschichte, RhM, N. F., Bd. 41, 1886, с. 338.
8. Ryankov I.V. Ctesias about Zoroaster. Material culture of Tajikistan, vol. 1. Dushanbe, 1968. –P. 55-68. (Пьянков И. В. Ктесий о Зороастре. Материальная культура Таджикистана, вып. 1. Душанбе, 1968. –С. 55-68.)
9. Марк Юниан Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога «Historiae Philippicae». СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2005. Книга I, 1, 9. (Marcus Junianus Justinus. Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus. SPb., 2005. I, 1, 9.)
10. Jacoby C. Ctesias und Diodor, eine Quellenuntersuchung von Diodor II, 1–34, RhM, N. F., Bd. XXX, 1875, pp. 581–582.
11. Gilmore. The origin of the Semiramis legend, EHR, vol. II, 1887, pp. 731. (Gilmore. The origin of the Semiramis legend, EHR, vol. II, 1887, pp. 731.)

12. Дьяконов И. М. История Мидии. 1 книга, 2012, Баку: «Нагыл Еви». –С. 41-43, 60. (Dyakonov I. M. History of the Medes. 1 book, 2012. Baku: «Nagil Evi». –P. 41-43, 60.)
13. Jacoby C. Ktesias und Diodor, pp. 582–583.,
14. Древние авторы о Средней Азии (VI в. до н. э. — III в. н. э.). Ташкент, 1940. –С. 26-30. (Ancient authors about Central Asia (VI century BC - III century AD). –Tashkent, 1940. –P. 26-30.)
15. Диодор Сицилийский. Историческая библиотека. –М. 2012, книга II, 2, 3. (Diodorus Siculus. The Library of History. – Moscow, 2012. II, 2, 3.)
16. Ксенофонт. Киропедия. –Москва: Наука, 1976. Книга I, 5, 2. (Xenophon. Cyropaedia. Moscow: Nauka, 1976. I, 5, 2.)
17. Арриан, VI, 24. (Arrian, VI, 24.)
18. Юстин, I, 1, 9–10. (Justinus, I, 1, 9–10.)
19. Дьяконов И. Ассиро-вавилонские источники по истории Урарту / Вестник древней истории, Москва, 1951, №2. –С. 335-336, NABL, №1240 (Dyakonov I. Assyrian-Babylonian sources on the history of Urartu // Vestnik drevney istorii. Moscow, 1951, №2. – P. 335-336, NABL, №1240)
20. Юстин, книга I, 8, 1-13. (Justinus, I, 8, 1-13.)
21. Геродот. История в девяти книгах. Ленинград: Наука, 1972. Книга 1, 205-214. (Herodotus. History in nine books. Leningrad: Nauka, 1972. I, 205-214.)
22. Мовсес Хоренаци. «История Армении» в трех частях рассказанная Мовсесом Хоренаци по просьбе Сахака Багратуни. Перевод с древнеармянского языка, введение и примечания Гагика Саркисяна. Ереван: Айастан, 1990, книга II, 13. (Movses Khorenatsi. «History of Armenia» in three parts narrated by Movses Khorenatsi at the request of Sahak Bagratuni. Translation from the ancient Armenian language, introduction and notes by Gagik Sargsyan. Yerevan: Ayastan, 1990, II, 13.)
23. Гафуров Б. Таджики. Том 1, Душанбе: Ирфон, 1989. –С. 261. (Gafurov B. Tajiks. Volume 1, Dushanbe: Irfon, 1989. –P. 261).
24. Тураев Б.А. История древнего Востока. Том II. Москва, 1935. –С. 118. (Turaev B.A. History of the Ancient East. Volume II. Moscow, 1935. –С. 118.)
25. Хрестоматия по истории древнего мира. Древний Восток, том 1, Москва, 1950. –С. 277. (Reader on the history of the ancient world. Ancient East, volume 1, Moscow, 1950. –P. 277.)
26. Арриан, книга III, 28, 8-10. (Arrian, III, 28, 8-10.)
27. Страбон, книга XI, 8, 2; книга XI, 9, 2. (Strabon, XI, 8, 2; XI, 9, 2.)
28. Бичурин Н.Я. Собрание сведений о народах обитавших в Средней Азии в древние времена. Изд. 2, Москва-Ленинград, том II, 1951. –С. 152. (Bichurin N. Ya. Collection of information about the peoples who lived in Central Asia in ancient times. Изд. 2, Moscow – Leningrad, volume II, 1951. –P. 152.)
29. Умаров И. Бадаш: тарих ва анъана. Термиз: Сурхоннашр, 2018. –Б.104-105. (Umarov I. Badash: history and tradition. Termez: Surxonhashr, 2018. –P. 104-105.)
30. Эсхил. Трагедии. Москва: Искусство, 1978. –С. 306, 310. (Esxil. Tragedii. Moscow: Iskusstvo, 1978. –P. 306, 310).
31. Арриан, книга IV, 18, 19. (Arrian, IV, 18, 19.)
32. Двуреченская Н.Д. Предварительные материалы археологических работ 2014 г. на крепости Узундара // Проблемы истории, культуры, филологии. №1. Издательство Магнитогорского Государственного Университета. 2015. –С. 132. (Dvurechenskaya N.D. Preliminary materials of archaeological work in 2014 at the Uzundara fortress // Problems of history, culture, philology. # 1. Magnitogorsk State University Publishing House. 2015. –P. 132.)
33. Пугаченкова Г.А., Ртвеладзе Э.В. Северная Бактрия-Тохаристан. –С. 24. (Pugachenkova G.A., Rtveldaze E.V. Northern Bactria-Tokharistan. –P. 24.)
34. Арриан, книга IV, 21, 1. (Arrian, 4, 21, 1)
35. Квинт Курций Руф, книга VIII, 2, 19-33 (Quintus, VIII, 2, 19-33)

36. Страбон, книга XI, 11, 4. (Strabon, XI, 11, 4.)
37. Диодор, книга XVII, LXXXV. (Diodor, XVII, LXXXV.)
38. Квинт Курций Руф, книга VIII, 5, 2. (Quintus, VIII, 5, 2.)
39. Аннаев Т., Шайдуллаев Ш. Сурхондарё тарихидан лавҳалар. Тошкент, 1997. –Б. 33. (Annaev T., Shaydullaev Sh. Excerpts from the history of Surkhandarya. Tashkent, 1997. –P. 33.)
40. Страбон, книга XI, 11, 4. (Strabon, XI, 11, 4.)
41. Юстин, книга XII, 5, 13. (Justinus, XII, 5, 13.)
42. Массон В.М., Ромодин В.А. История Афганистана. Том 1. Москва: Наука, 1964. –С. 91. (Masson V.M., Romodin V.A. History of Afghanistan. Volume 1. Moscow: Nauka, 1964. –P. 91.)

ЎТМИШГА НАЗАР

МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР

LOOK TO THE PAST

SPECIAL ISSUE

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадqiqot город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000